

О. А. Козерацька

АНАЛІЗ КЛІНІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ФАКТОРІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ОСІБ, ЯКІ СКОЇЛИ СЕКСУАЛЬНІ ЗЛОЧИНИ

Е. А. Козерацкая

Анализ клинических и социально-демографических факторов при судебно-психиатрической экспертизе лиц, совершивших сексуальные преступления

Olena Kozeracka

Analysis of clinical and socio-demographic factors in the forensic psychiatric examinations of perpetrators of sexual offences

У статті наведені результати наукового дослідження, виконаного у рамках докторської дисертації «Судово-психіатрична оцінка осіб, які скоїли кримінальні правопорушення на сексуальному підґрунті». Дослідження ґрунтується на аналізі суцільної вибірки з підекспертних, які скоїли кримінальні правопорушення на сексуальному підґрунті та перебували на судово-психіатричній експертизі в Київському міському центрі судово-психіатричної експертизи, за період з 2000 р. по 2015 р. (протягом 16 років), усього досліджено 287 підекспертних.

З метою визначення взаємозв'язку між ступенем порушення можливості усвідомлювати свої дії та керувати ними та вирішенням експертних питань автор з групи «осудних» емпірично виокремив групу «обмежено осудних», яку було сформовано штучно, виходячи з вітчизняної концепції «обмеженої осудності». Проведений порівняльний статистичний аналіз досліджуваних груп — «осудних», «неосудних», «обмежено осудних». Встановлено, що виявлені при цьому науковому дослідженні соціально-демографічні та клінічні особливості можуть бути використані для визначення критеріїв «обмеженої осудності» під час судово-психіатричної експертизи осіб, які скоїли кримінальні правопорушення на сексуальному ґрунті.

Ключові слова: судово-психіатрична експертиза, «осудність — обмежена осудність» — «неосудність», сексуальні злочини, розлади сексуального потягу

В статье приведены результаты научного исследования, выполненного в рамках докторской диссертации «Судебно-психиатрическая оценка лиц, совершивших уголовные преступления на сексуальной почве». Исследование основывается на анализе сплошной выборки из подэкспертных, совершивших уголовные преступления на сексуальной почве и находившихся на судебно-психиатрической экспертизе в Киевском городском центре судебно-психиатрической экспертизы, за период с 2000 г. по 2015 (в течение 16 лет), всего исследовано 287 подэкспертных.

С целью определения взаимосвязи между степенью нарушения возможности осознавать свои действия и руководить ими и решением экспертных вопросов автор из группы «вменяемых» эмпирически выделил группу «ограниченно вменяемых», которая была сформирована искусственно, исходя из отечественной концепции «ограниченной вменяемости». Проведен сравнительный статистический анализ исследуемых групп — «вменяемых», «невменяемых», «ограниченно вменяемых». Установлено, что обнаруженные при этом научном исследовании социально-демографические и клинические особенности могут быть использованы для определения критериев «ограниченной вменяемости» при судебно-психиатрической экспертизе лиц, совершивших уголовные преступления на сексуальной почве.

Ключевые слова: судебно-психиатрическая экспертиза, «вменяемость — ограниченная вменяемость» — «невменяемость», сексуальные преступления, нарушения сексуального влечения

The results of scientific research conducted within the framework of the doctoral thesis "Forensic psychiatric evaluation of persons who have committed sexual criminal offenses". For the purposes of the study the author analyzed 287 cases of forensic psychiatric examinations regarding the subject, who committed the sexual offense and were at the forensic psychiatric examination in Kiev city center forensic psychiatric examination in 2000 to 2015 (16 years).

To determine the relationship between the degree of opportunities to realize their actions and manage the solution and expert author on the group — "responsibility" — was empirically selected group — "limited responsibility", which was formed artificially, based on the national concept of "limited responsibility". Revealed that the identified in this scientific research socio-demographic and clinical can be to determine criteria "limited responsibility" in forensic psychiatric examinations persons who have committed sexual offenses.

Key words: forensic psychiatric examination, responsibility — limited responsibility — irresponsibility, sexual offenses, disorders of sexual attraction

Мета роботи — на ґрунті дослідження клініко-патологічних, соціально-демографічних закономірностей перебігу психічних розладів, застосовуючи метод ситуаційного аналізу, розробити критерії судово-психіатричної експертизи, з виокремленням групи «обмежено осудних», та критерії призначення примусових заходів медичного характеру.

Для досягнення мети обстеження використовували такі методи: інформаційно-аналітичний, клініко-психопатологічний, соціально-демографічний, експериментально-психологічний, метод ситуаційного аналізу, експертний, статистичний.

Предмет дослідження — психічні та поведінкові розлади у осіб, які скоїли злочини на сексуальному ґрунті.

Боротьба із злочинністю і, зокрема, сексуальною злочинністю, є одним з найважливіших напрямів забезпечення національної безпеки України. Право на сексуаль-

ну свободу, право на сексуальну недоторканність, право на недоторканність сексуального життя є похідними від особистих прав людини, а саме права на свободу й особисту недоторканність, недоторканність приватного життя [1]. Громадська небезпека цього виду правопорушень визначається низкою несприятливих тенденцій в її структурі та динаміці, що визначає високу значущість проблеми судово-психіатричної оцінки осіб, які скоїли насильницькі дії проти статевої недоторканності і статевої свободи особистості. У структурі сексуального насильства виявляється зростання агресивності, жорстокості злочинців, збільшення кількості тяжких зґвалтувань, серійної сексуальної агресії [2].

Серед чинників ризику скоєння злочинів сексуального характеру, загальних для всіх категорій правопорушників, прийнято розрізняти індивідуальні (соціально-демографічні — стать, вік, соціально-економічний статус, історія насильства, вживання алкоголю і наркотичних речовин, наявність психічних захворювань, а також дитя-

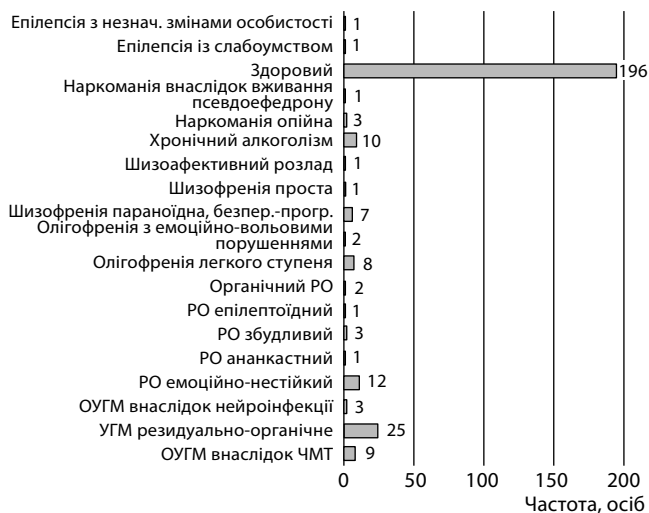

Рис. 2. Розподіл підекспертних за діагнозом

Більша частина досліджуваних не мали коморбідної патології — в 216 (74,7 %) випадках, в 15 (5,2 %) випадках спостерігався хронічний алкоголізм, на наркоманію хворіли 14 (4,8 %) підекспертних (рис. 3).

Рис. 3. Коморбідна патологія

Здебільшого діагноз установлено в період проведення судово-психіатричної експертизи (СПЕ) — 242 (84,3 %) випадки. До проведення СПЕ діагноз установлено у 45 (15,7 %) випадках.

Здебільшого під час скоєння суспільно небезпечних діянь (СНД) піддослідні перебували у стані алкогольного сп'яніння — 173 (59,9 %) випадків. У 116 (40,1 %) випадках алкогольного сп'яніння не було. Майже в усіх випадках не було проведено обстеження на вміст алкоголю — 282 (97,6 %). Лише у 7 (2,4 %) це обстеження було проведено. В 276 (95,5 %) випадках СНД було наперед сплановане. В 13 (4,5 %) випадках спостерігалось ситуаційне СНД.

За мотивацією СНД розподілялися так: загострення сексуального потягу в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння склало 164 (56,7 %) випадки, у 62 (21,5 %) спостерігалась корислива мотивація; корисно-насильницька мотивація спостерігалась в 26 (9,0 %) випадках, імпульсивна — в 18 (6,2 %), агресивна — в 15 (5,2 %). СНД, скоєне внаслідок галюцинаторно-маячної симптоматики, спостерігалось в 4 (1,4 %) випадках (рис. 4).

У більш ніж у половині випадків СНД був скоєний насильницький статевий акт класичний — 169 (58,5 %). СНД, що скоєно способом насильницьким статевим актом аналічним, — 41 (14,2 %). Спроб зґвалтування було 22 (7,6 %). Насильницький статевий акт оральний — 15 (5,2 %). Ексібіціонізм та мастурбація — 13 (4,5 %).

Фотографування статевих органів потерпілої було у 4 (1,4 %) випадках. Насильницький статевий акт ороренітальний — 4 (1,4 %) випадки.

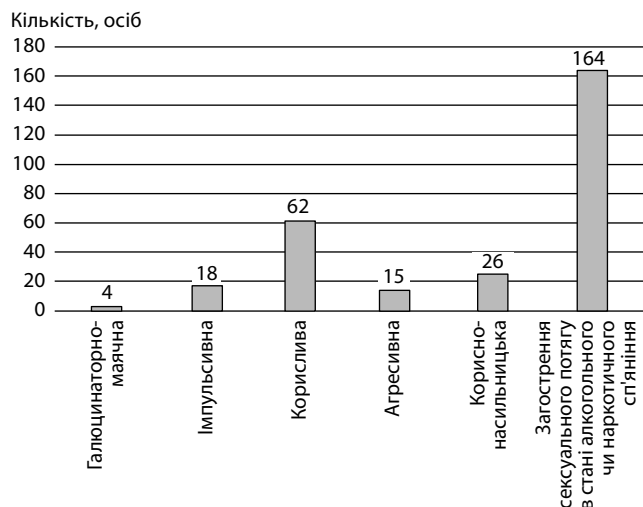

Рис. 4. Мотивація СНД

Емоції, що домінували під час СНД: загострення сексуального потягу в стані алкогольного сп'яніння — 133 (46,0 %); сексуальне збудження — 132 (45,7 %). Образа — 9 (3,1 %); злість — 7 (2,4 %); афективне збудження було у 5 випадках (1,7 %); гнів — 3 (1,0 %) (рис. 5).

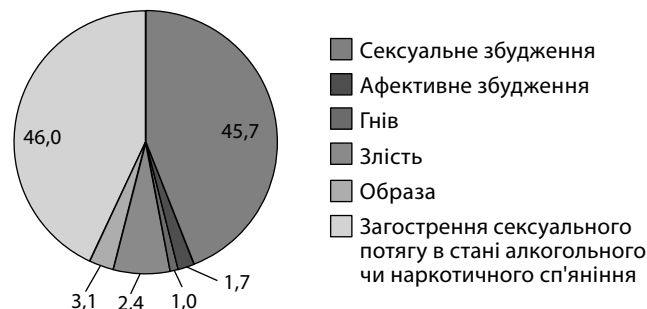

Рис. 5. Емоції, що домінували під час скоєння СНД (%)

Порушення сприймання було здебільшого внаслідок алкогольного сп'яніння — 168 (58,1 %). Не було порушення сприймання у 109 (37,7 %) випадках. СНД, скоєних у стані афективно-звуженої свідомості, — 7 (2,4 %) випадків. У стані наркотичного сп'яніння було скоєно 5 (1,7 %) випадків СНД (рис. 6).

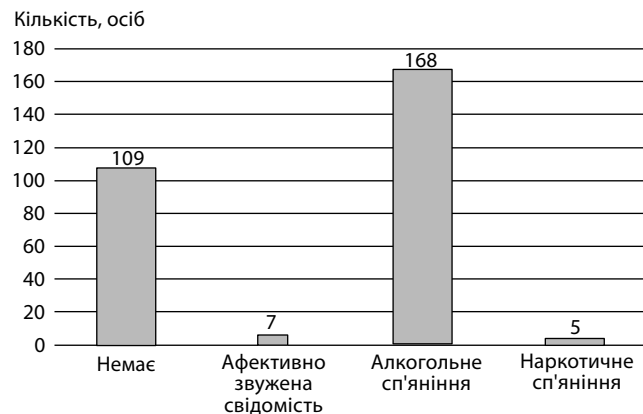

Рис. 6. Порушення сприймання

В групі «обмежено осудних», порівняно з групою «осудних», вірогідно переважали підекспертні, у яких спостерігалась психопатологічна мотивація — порушення сексуального потягу у вигляді парафілії — агресивно-навальницька, яка сполучалася з задоволенням викривленого сексуального потягу ($p < 0,002$). В групі «осудних», порівняно з групою «обмежено осудних», вірогідно переважали підекспертні з корисливою ($p < 0,001$), агресивною ($p < 0,002$), корисно-навальницькою ($p < 0,02$) мотивацією.

В групі «обмежено осудних» за діагнозом — в 62,2 % спостерігалось Резидуально-органічне ураження головного мозку з емоційно-вольовими порушеннями, що сполучалось з викривленим сексуальним потягом (педофілія, раптофілія, ексгібіціонізм, садизм), що вірогідно ($p < 0,0001$) переважало цей показник порівняно з групою «неосудних», в 27,8 % установлено діагноз — Розлад особистості (психопатія), що сполучалось з викривленим сексуальним потягом (педофілія, раптофілія, ексгібіціонізм, садизм), що вірогідно переважало ($p < 0,0001$) відповідний показник у групах «неосудних» та «осудних» ($p < 0,02$), та в 10 % — Олігофренія легкого ступеня з емоційно-вольовими порушеннями, яка сполучалась з викривленим сексуальним потягом (педофілія, раптофілія, геронтофілія, садизм).

В групі «обмежено осудних» викривлений сексуальний потяг розподілявся так (рис. 7).

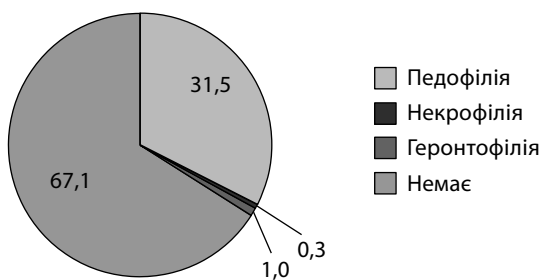

Рис. 7. Викривлений сексуальний потяг (%)

За висновком судово-психіатричної експертної комісії більша частина досліджуваних — 202 (69,9 %) не потребували застосування примусових заходів медичного характеру (ПЗМХ). Застосування ПЗМХ у вигляді надання амбулаторної допомоги в примусовому порядку потребували 74 (25,6 %) підекспертних, які могли бути визнані «обмежено осудними», зокрема їм на вибір могла бути застосована «хімічна кастрація». 13 (4,5 %) підекспертних, які могли бути визнані «неосудними», потребували застосування ПЗМХ у вигляді надання ПЗМХ в психіатричній лікарні з суворим наглядом (рис. 8).

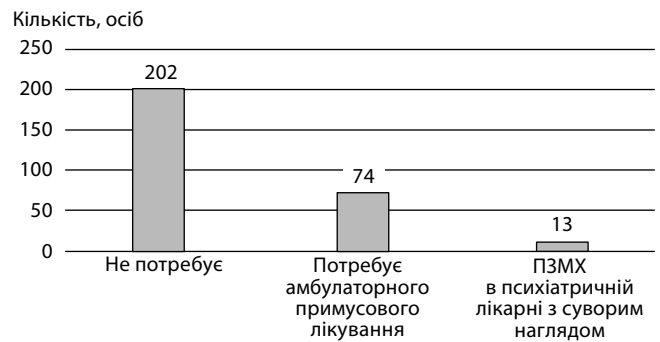

Рис. 8. Застосування примусових заходів медичного характеру

Отже, вищезазначені соціально-демографічні та клінічні особливості, виявлені при цьому науковому дослідженні, можуть бути використані під час судово-психіатричної експертизи та визначення критеріїв «обмеженої осудності» та застосування примусових заходів медичного характеру щодо осіб, які скоїли кримінальні правопорушення на сексуальному ґрунті.

Список літератури

1. Стетюха М. П. Сексуальные права человека: новый взгляд современного общества на регуляцию сексуального поведения // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2013. № 9 (35): в 2-х ч. Ч. II. С. 189—192. URL : www.gramota.net/materials/3/2013/9-2/48.html.
2. Михайлова О. Ю. Криминальная сексуальная агрессия: теоретико-методологический подход. Ростов н/Д : Изд-во Ростовск. ун-та, 2000. 146 с.
3. Криминальная сексология : учеб. пособие / Г. Б. Дерягин, Н. Д. Эриашвили, Ю. М. Антонян, С. Я. Лебедев. М. : Юнити-Дана, 2011. 399 с.
4. Лукаш А. С. Зґвалтування: кримінологічна характеристика, детермінація та їх попередження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 — Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Лукаш Анастасія Сергіївна ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2007. 19 с.
5. Первомайский В. Б., Илейко В. Р. Системный подход к понятию ограниченная вменяемость // Судеб. и социал. психиатрия 90-х годов : материалы междунар. конф. Киев, 1994. Т. 1. С. 90—91.
6. Кондратьев Ф. В. Методологические аспекты проблемы ограниченной вменяемости // Ограниченная вменяемость : сб. науч. тр. М., 1996. С. 18—28.
7. Международная классификация болезней (10-й пересмотр). Классификация психических и поведенческих расстройств: Клинические описания и указания по диагностике. Киев : Факт, 1999. 270 с.
8. Diagnosis of antisocial personality disorder and criminal responsibility / M. Spaans, M. Barendregt, B. Haan [et al.] // Int. J. Law Psychiatry. 2011. Vol. 34, № 5. P. 374—378. DOI: 10.1016/j.jlpp.2011.08.008.

Надійшла до редакції 03.10.2018 р.

КОЗЕРАЦЬКА Олена Андріївна, кандидат медичних наук, доцент кафедри правосуддя юридичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, лікар — судово-психіатричний експерт вищого кваліфікаційного класу Київського міського Центру судово-психіатричної експертизи, м. Київ, Україна; e-mail: elenko3579@gmail.com

KOZERATSKA Olena, MD, PhD, Associate Professor of justice law faculty of Kyiv Shevchenko's National University, Physician — Forensic psychiatric expert of the highest qualification rank of Kyiv City Center for a forensic psychiatric examination, Kyiv, Ukraine; e-mail: elenko3579@gmail.com